

NEUILLY BARIŞ ANTLAŞMASI VE BULGARİSTAN-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ (1919-1927)

İbrahim KAMİL*

ÖZ

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri grubunda katılmış ve yenilmiştir. Savaş sonrası barışın sağlanmasına yönelik Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelen galip devletler Bulgaristan ile azınlıkların temel hak ve hürriyetlerini tanımayı amaç edinmiş olan Neuilly Barış Antlaşması'nı 27 Kasım 1919 tarihinde imzalamışlardır. Barış Antlaşması çerçevesinde Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir nüfus mübadelesi yapılması uygun görülmüştür. İki ülke 1920 yılında "Azınlıkların Gönüllü Değişimi Antlaşması'nı" onaylamışlardır. Söz konusu Mübadele Antlaşması, Bulgaristan'daki Yunanlıların Yunanistan'a, Yunanistan'daki Bulgarların Bulgaristan'a, isteğe bağlı olarak göç etmesini karara bağlamıştır. Taraf devletler, bu mübadele sırasında ülkelerindeki mevcut kanunlarda gerekli hukukî değişiklikleri yapmayı, göçü düzenlemeyi ve göçmenlerin taşınır-taşınmaz malları ile ilgili her türlü kolaylığı göstermeyi vaat etmişlerdir. Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi sırasında çeşitli olumsuzluklar ve ekonomik sıkıntılar yaşanmış olmasına rağmen, 1925 yılı sonlarında Bulgaristan'dan Yunanistan'a 46 bin Yunanlı, Yunanistan'dan Bulgaristan'a 123 bin Bulgar göç etmiştir. Bu çalışmada Bulgaristan ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi ve buna bağlı olarak karşılaşılan sorunlar analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bulgaristan, Göç, Neuilly Barış Antlaşması, Nüfus Mübadelesi, Yunanistan.*

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: ibrahimkamil@trakya.edu.tr

THE NEUILLY PEACE TREATY AND THE EXCHANGE OF POPULATION BETWEEN BULGARIA AND GREECE (1919-1927)

ABSTRACT

Bulgaria joined the First World War on the side of Central Powers and was defeated. The victors of the war that came together in the Paris Peace Conference in order to ensure post-war peace signed the Neuilly Peace Treaty aiming the recognition of the rights and freedoms of the minorities on 27 November 1919 with Bulgaria. In the framework of the Peace Treaty, it was agreed to arrange a population exchange between Bulgaria and Greece. The two countries approved the Treaty on "The Convention of Voluntary Exchange of population between Bulgaria and Greece" in 1920. The Convention determined the voluntary migration of Bulgarians in Greece to Bulgaria and Greeks in Bulgaria to Greece. The parties committed to make the required legal changes in the existing laws during the exchange period, to arrange the migration and to provide convenience regarding movable and immovable properties. Although several unfortunate events and economic problems happened during the Exchange of Populations between Bulgaria and Greece, by the end of 1925, 46.000 Greeks had migrated from Bulgaria to Greece and 123.000 Bulgarians had migrated from Greece to Bulgaria. In this study, the exchange of population between Bulgaria and Greece and the problems encountered related to that exchange were analyzed.

Keywords: *Bulgaria, Migration, The Neuilly Peace Treaty, The Exchange of Population, Greece.*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda karşı gruplarda yer alan devletler Bulgaristan'ı kendi saflarında savaşa sokmak için çaba göstermişlerdir¹. Bulgaristan ise tarafsız kalmaya çalışmıştır. Tarafsızlığına sebep olan unsur, savaşan tarafların Bulgaristan'a ne gibi tavizler vereceklerini ve savaşın seyrinin ne yön alacağına belli olmasını görmek içindir². Nitekim Çanakkale savaşlarında İtilaf Devletlerinin yenilgisi üzerine Bulgaristan yönünü İttifak Devletlerine çevirmiş Almanya, Avusturya-Macaristan ve

¹ Minço Semov, **Velikite Sili i Bılgarskata Natsionalna Drama**, İzdatelstvo "İnterpress67", Sofya, 1991, s. 218.

² Yusuf Sarımay, "Savaşın İttifakı: I. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, 3-5 Kasım 2014, Budapeşte, (Yay. Haz.) Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2015, s. 267.

Osmanlı Devleti ile görüşmelere başlamıştır³. Amacı, İkinci Balkan Savaşı'yla Romanya'ya kaybettiği Dobruca, Sırbistan'a kaybettiği Makedonya, Yunanistan'a kaybettiği Kavala ve Serez topraklarını geri almak olmuştur⁴.

Bulgaristan siyasal çevreleri, savaşa katılma konusunda farklı görüşlere sahip olmuştur. Radoslavov başbakanlığındaki koalisyon hükûmeti durumu fırsata çevirmek ve İkinci Balkan Savaşı'nda kaybedilen toprakların geri alınmasını gerçekleştirmek istemiştir. Rusya taraftarı olan Halk Partisi, Geniş Sosyalistler, Çiftçi Birliği ve Radikal Parti savaşa karşı olduklarını, Rusya'nın desteği alınarak mevcut sorunların çözülebileceğini ileri sürmüşlerdir⁵. Kral ve subayların başı çektiği Almanya yanlısı olanlar ise Balkan savaşları sırasında Rusya'nın Sırbistan'ı desteklediğini, bu sebeple güvenilirliğini kaybettiğini ve ekonomik olarak da Bulgaristan'ın Rusya'ya ihtiyacı olmadığını iddia etmişlerdir. Ayrıca Makedonya topraklarını işgal etmesi sebebiyle Sırbistan'dan intikam almak gerektiğini ileri sürmüşlerdir⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın seyri ve Balkanlardaki gelişmeler Bulgaristan'ın İttifak grubunda savaşa katılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla Radoslavov Hükûmeti; Alman siyaseti ve diplomasisinin yakın teması üzerine, kendisine verilecek toprakları ve yapılacak ekonomik yardımları da göz önüne alarak Almanya ve Avusturya-Macaristan ile 6 Eylül 1915 tarihinde ayrı ayrı antlaşmalar imzalamış⁷, 35 gün içinde Sırbistan'a karşı savaşa girmeyi kabul etmiştir⁸. Bu antlaşmalardan ilki Bulgaristan Krallığı ile Almanya İmparatorluğu arasında imzalanan dostluk ve karşılıklı işbirliği antlaşmasıdır⁹. İkincisi Bulgaristan ile Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında imzalanan askerî antlaşmadır¹⁰. Bu antlaşmanın imza törenine iki ülkenin genelkurmay başkanları katılırken, Bulgaristan adına ise sadece Kral

³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, Kısım 2*, TTK Basımevi, Ankara, 1983, s. 469-479.

⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, 19. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2014, s. 112.

⁵ *Kratka İstoriya na Bılgariya*, (Ed.) İlço Dimitrov, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1981, s. 296.

⁶ *Kratka İstoriya na Bılgariya...*, s. 297.

⁷ B. Kesyakov, *Prinos Kım Diplomatičeskata İstoriya na Bılgariya (1878-1925)*, T. I, Sofya, 1926, s. 71-74.

⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 113.

⁹ İ. İ., *BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 87, l. 236. Ot San Stefano Do Parij (1878-1947), Nay Vajnite Dogovori za Bılgariya*, (Ed.) Nikola Grigorov, İzdatelstvo "Aniko", Sofya, 2009, s. 135.

¹⁰ İ. İ., *BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 72, l. 183-188. İz İstoriyata na Bılgarskata Narodnost i Dirjava (681-1948), İzsledvaniya, Analizi, Preotsenki*, (Ed.) Milen Kumanov, İzdatelstvo Pelikan-Alfa, Sofya, 1993, s. 240. *Ot San Stefano...*, s. 136-137.

Ferdinand'ın güvenilir adamı Yarbay Petır Gaņev'in bulunması dikkat çekmiştir¹¹. Üçüncüsü Bulgaristan ile Almanya arasında yapılmış ve gizli tutulmuştur¹². Antlaşmaların imzalanmasından hemen sonra Almanya İmparatoru II. Wilhelm, Bulgaristan Kralı Ferdinand'a memnuniyetini ve kısa zamanda zafere ulaşılacağını belirten bir şifreli telgraf göndermiştir¹³.

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında da aynı gün bir antlaşma yapılmıştır¹⁴. Bununla Tunca ve Meriç'in batısında bulunan yerlerin Karaağaç ile birlikte Marmara Denizi'ne kadar, Meriç'in sol kıyısında iki kilometre genişliğinde bir şerit oluşturmak üzere Dimetoka dâhil 2.600 km² toprak ve 65 bin kadar halk Bulgaristan'a bırakılmıştır¹⁵. Bulgaristan, Sırp sınır muhafızlarının Vidin'e saldırması üzerine¹⁶, 14 Ekim 1915'te Sırbistan'a savaş ilan etmiş ve topraklarına girmiştir¹⁷. Avusturya-Macaristan'ın destek verdiği bu eylem sonucu Sırbistan Makedonya'sı

¹¹ Sava Penkov, *Mejdunarodni Dogovori na Bulgariya (681-1947)*, İzdatelstvo Jorj Nef, Sofya-Cenevre-Paris, 1992, s. 228.

¹² İ. İ., *BAN*, kol. 20, op. 27, a. e. 82, l. 215-216. Paşanko Dimitrov, *Boris III, Tsar na Bulgariya, Trujenik, Grajdantin, Tsar (1894-1943)*, Universitetsko İzdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofya, 1990, s. 96. Semov, *Velikite Sili i Bulgarskata ...*, s. 224-225. *Ot San Stefano...*, s. 137-139.

¹³ İ. İ., *BAN*, kol. 20, op. 27, a. e. 68, l. 77-78.

¹⁴ Dimitrov, *Boris III, Tsar na Bulgariya...*, s. 96-97. *İz İstoriyata na Bulgarskata Narodnost...*, s. 240. Antlaşma metni için bkz.: *Ofitsialnata i Taynata Bilgaro-Turska Diplomatsiya (1903-1925), Dokumentalen Sbornik, Arhivite Govoryat*, (Ed.) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Plamen Mitev, Svetlozar Eldirov, Stefan Andreev, Dırjavna Agentsiya "Arhivi", Sofya, 2009, s. 210-212. Bulgaristan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Arşivi belgelerine göre iki devlet arasındaki antlaşma 3 Eylül 1915 tarihinde imzalanmıştır. Almanya'nın Sofya Büyükelçisi antlaşmanın imzalandığını Dışişleri Bakanlığına çektiği şifreli telgraf ile bildirmiş ve telgraf ekine yedi maddeden oluşan metni de koymuştur. İ. İ., *BAN*, kol. 20, op. 27, a. e. 55, l. 140-141. Keza Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 3 Eylül 1915 tarihinde bir antlaşma imzalandığı bilgisi İstanbul'dan da teyit edilmiştir. Almanya'nın İstanbul Büyükelçiliğindeki Deniz Ataşesi, Alman Deniz Kuvvetleri Komutanlığına 4 Eylül 1915 tarihli ve çok gizli ibareli bir telgraf çekmiş ve antlaşmayı doğrulamıştır. Ayrıca söz konusu telgrafla, Atina ve Selanik'ten alınan bilgilere göre Yunanistan vatandaşlarının Bulgaristan'da seyahat etmesinin yasaklandığı ve sınırların kapatıldığı iletilmiştir. *Bulgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T.I, (1913-1915), Arhivite Govoryat*, (Ed.) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Lıçezar Stoyanov, Plamen Tsvetkov, Stefan Andreev, İzdatel Poreditsata "Arhivite Govoryat", Sofya, 2002, s. 440.

¹⁵ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi...*, s. 480.

¹⁶ Vasil Radoslavov, *Bulgariya i Svetovnata Kriza*, Vtoro Fototipno İzdanie, İzdatelstvo na Bulgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993, s. 134.

¹⁷ Ayten Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (Ed.) Ümit Özdağ, Kripto Yay., Ankara, 2014, s. 135.

Bulgaristan'a ilhak olmuş¹⁸ ve stratejik öneme sahip Niş-Sofya demiryolu hattı Almanların eline geçmiştir¹⁹.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Yunanistan yönetiminde Kral Konstantin ve Başbakan Venizelos yer almıştır. Bu iki güç arasında var olan iktidar mücadelesi, savaşta hangi tarafa destek verileceğine dair anlaşmazlık çıkmasına yol açmıştır²⁰. Kral Konstantin Alman İmparatoru II. Wilhelm'in eniştesidir. Buna rağmen İtilaf Devletlerinin daha güçlü olduğunu görmüş, tarafsız bir politika izlemeye çalışmıştır. Venizelos ise İtilaf Devletlerinin tarafını tutmuş ve savaşa onların yanında girmek için Kral'a baskı yapmaya başlamıştır. İtilaf Devletleri de Yunanistan'ı saflarına katabilmek için vaatler vermişler ve Batı Anadolu'yu hedef göstermişlerdir²¹.

Çanakkale savaşları sırasında Venizelos'un tüm çabalarına rağmen Kral Konstantin'i ve Yunan Genelkurmayını ikna etmek mümkün olmamıştır. Venizelos, Bulgaristan Sırbistan'ı işgal ettiğinde Balkanlardaki dengenin Yunanistan aleyhine döndüğünü ileri sürmüş, Sırbistan'ın desteklenmesi için İngiliz ve Fransız gemilerinin Selanik limanına demirlemesine ve asker çıkarmalarına izin vermiştir. Kralın onayı dışındaki bu izin üzerine Venizelos başbakanlıktan uzaklaştırılmıştır. Ancak boş durmamış Atina'dan Selanik'e geçerek, Kuzey Yunanistan ve adalar halkından aldığı destekle isyan başlatmıştır. Arkasından Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız orduları Atina'ya girmiş, Kral Konstantin'i iktidardan uzaklaştırmışlardır. Yerine oğlu Aleksandır getirilmiştir. Venizelos da 6 Haziran 1917'de yeni hükümeti kurmuştur²².

Bu çalışmada Bulgaristan ve Yunanistan arasında azınlıkların değişimini öngören bir nüfus mübadelesinin sebepleri, uluslararası ve ikili antlaşmaların getirdiği yaptırımlar ve göç sırasında karşılaşılan sorunlar analiz edilmiştir.

¹⁸ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 114.

¹⁹ Vilibald Guçe, "Yugoiztoçnoevropeyskata Politika na Germanskiya İmperializm ot Kraya na XIX. vek do Kraya na Pırvata Svetovna Voyna", **Bılgarsko-Germanski Otnoşeniya i Vırzki, İzsledvaniya i Materiali, T. 2**, (Ed.) V. Hadjinikolov, Ts. Todorova, D. Miçev, V. Velkov, G. Markov, El. Boyadjieva, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1979, s. 83.

²⁰ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, C. 2**, Küre Yay., İstanbul, 2006, s. 181-182.

²¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 128.

²² Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 128.

1. Selanik Ateşkesi ve 1919 Neuilly Barış Antlaşması

Eylül 1918'den itibaren İttifak Devletlerinin Doğu orduları Makedonya cephesinde yenilmeye ve çekilmeye başlamışlardır²³. Özellikle Bulgar ordusunun Dobro Pole'deki yenilgisi²⁴ Üsküp'e doğru gerilemeyi hızlandırmıştır. Bunun üzerine Bulgaristan, 1915 tarihli askerî antlaşma çerçevesinde Almanya'dan destek istemiştir. Ancak Almanya, Rusya'daki Alman kuvvetlerinden küçük bir tümenin gönderilmesi vaadi dışında bir yardım sağlayamamış, sadece Bulgar ordusunun Balkan dağlarına hatta Tuna'ya kadar çekilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bu tavsiyeye Bulgar Kralı Ferdinand dışında kimse katılmamış, Sofya'daki askerî, diplomatik ve siyasi çevreler bir ateşkes yapılması arayışı içerisine girmişlerdir²⁵. Aynı tarihlerde Almanya da savaşı kazanma ümidini yitirmiş ve barış istemiştir²⁶. Bu arada ateşkes sebepli olan bir başka olay gerçekleşmiştir. Bulgar ordusundaki askerler 24 Eylül 1918'de isyan başlatmışlardır²⁷. İsyancılar savaşın durdurulmasını, Bulgaristan'ın savaşa katılmasına sebep olanların cezalandırılmasını, Monarşinin kaldırılmasını ve Cumhuriyet'in ilan edilmesini istemişlerdir²⁸. Bunun üzerine 27 Eylül 1918 tarihinde Radomir'de Cumhuriyet ilan edilmiş²⁹, Aleksandır Stamboliyski başbakanlığa ve Rayko Daskalov genelkurmay başkanlığına getirilmiştir³⁰. Olaylar devam ederken Bulgar heyeti bir ateşkes sağlanması amacıyla Selanik'e gönderilmiştir³¹. Burada yapılan görüşmeler sonucu 28 Eylül 1918'de İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında "Selanik Ateşkesi" imzalanmış³² ve bir gün sonra bu ateşkes dördüncü gizli madde eklenmiştir³³.

²³ **Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T. II, (1916-1918), Arhivite Govoryat**, (Ed.) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Liçezar Stoyanov, Plamen Tsvevkov, Stefan Andreev, İzdatel Poreditsata "Arhivite Govoryat", Sofya, 2005, s. 661-662.

²⁴ Konstantin Muraviev, **Dogovorıt za Mir v Nöy**, Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski, Sofya, 1992, s. 32-33. **Kratka İstoriya...**, s. 311.

²⁵ **Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T. II, (1916-1918)...**, s. 665-666.

²⁶ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 232.

²⁷ **Kratka İstoriya...**, s. 311.

²⁸ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 233.

²⁹ Kristö Mançev, "Burjoaznata Demokratiya na Balkanite Mejdu Dvete Svetovni Voyni", **Balkanistika**, No: 2, İnstitut po Balkanistika, Sofya, 1987, s. 90.

³⁰ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 233.

³¹ Ateşkes görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Stefan Gruev, **Korona Ot Trıni, Tsaruvaneto na Boris III (1918-1943)**, İzdatelstvo "Bılgarski Pisatel", Spisanie "Letopisi", Sofya, 1991, s. 80-88. Bu görüşmeler Alman diplomatik belgelerine de yansımıştır. Bkz.: **Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T. II, (1916-1918)...**, s. 669-670.

³² Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 233.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Kral değişmiş, Ferdinand tahtı oğlu III. Boris'e bırakarak Bulgaristan'ı terk etmiştir³⁴. İtilaf Devletleri tarafından Bulgaristan'da görev yapan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'nin diplomatik temsilcilerinin dört hafta içinde ülkeden ayrılmaları istenmiştir³⁵.

Ateşkesin birinci maddesine göre: Bulgaristan işgal ettiği Yunanistan ve Sırbistan topraklarından derhal çekilecektir. Buralardaki tarım ürünleri ve diğer gıdaların ihracatı yapılmayacaktır. Bulgar ordularının işgal ettiği topraklardan çıkışı sırasında yerel halka kötü davranılmayacak, bu durumu yine Bulgar askerî ve idari makamları denetleyecektir³⁶. Boşaltılan yerler İtilaf Devletlerinin askerleri tarafından teslim alınacak, Bulgar yerel yönetimleri, geçici olarak varlıklarını devam ettirebileceklerdir³⁷. İkinci maddeye göre; Bulgar ordusu terhis edilecektir. Sadece Bulgaristan'ın doğu sınırlarını, Dobruca'yı ve demiryollarını korumakla görevli üç piyade tümeni ile dört süvari alayı bulundurulacaktır³⁸. Doğü sınırları ile kastedilen Türkiye'dir ve askerlerin bu bölgede kullanılması amaçlanmıştır. Dobruca'da Bulgar askerî bırakılması bu toprakların Bulgaristan'a verileceğini düşündürmüştür. Demiryollarının kontrol altına alınması ise Sofya'ya doğru hareketlenmiş olan isyancı askerleri önlemek içindir. Bulgar ordusunun terhis edilmesi aynı zamanda silahsızlandırılmasını da gerektirmiştir³⁹. Söz konusu olan bu üçüncü maddeyle Bulgar askerleri silahlarını, cephanelerini ve araçları depolara koymak zorunda kalmışlardır⁴⁰. Atlar da İtilaf Devletleri ordularına bırakılmıştır⁴¹. Üsküp cephesi ile Makedonya'ya konuşlanmış olan yüz binlik bir Bulgar ordusu

³³ Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Malinov 30 Eylül 1918'de yurtdışındaki Bulgaristan temsilciliklerine çektiği telgrafta, ateşkes antlaşmasının taraflarca 29 Eylül 1918, saat 11.30'da imzalandığını belirtmiştir. **Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T. II, (1916-1918)...**, s. 717-719.

³⁴ **Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T. II, (1916-1918)...**, s. 705. İbrahim Kamil, "Krallık Döneminde Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı, 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar**, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, (Ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yay., Ankara, 2013, s. 549.

³⁵ Vitka Toşkova, "İzplnitelnata Vlast i Vısnata Politika na Bilgariya (1919-1945)", **120 Godini İzplnitelna Vlast v Bilgariya, Nauçna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina**, Bilgarska Akademiya na Naukite, İnstitut Po İstoriya, (Ed.) Georgi Markov, İzdatelska Kışta Gutenberg, Sofya, 1999. s. 166.

³⁶ **Ot San Stefano...**, s. 140.

³⁷ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 234.

³⁸ Muraviev, **Dogovorıt za Mir...**, s. 43.

³⁹ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 234.

⁴⁰ **Ot San Stefano...**, s. 140.

⁴¹ Muraviev, **Dogovorıt za Mir...**, s. 44.

silahsızlandırılmış ve esir alınmıştır⁴². Ateşkesin dördüncü maddesine göre; Doğu Makedonya'nın Bulgar orduları tarafından işgali sırasında ele geçirilen ve henüz Almanya'ya gönderilmemiş olan Yunan 4. Kolordusunun silahları iade edilecektir⁴³. Beşinci maddeye göre; Üsküp cephesindeki 11. Alman ordusu içerisindeki Bulgar askerleri esir sayılacak ve silahları alınacaktır. Subayların silahları ise kendilerinde kalacaktır⁴⁴.

Selanik Ateşkesinde alınan diğer kararlara göre: Bulgaristan ile bir antlaşma yapılana kadar Bulgar askerleri İtilaf Devletlerine tabi olacak, onların emrinde çalışacaklardır. Bulgaristan'da esir tutulan İtilaf Devletleri orduları askerleri derhal serbest bırakılacak, gözaltındaki Bulgaristan vatandaşları ile yerlerinden edilmiş Yunanlılar ve Sırp doğdukları köy, kasaba ve şehirlere geri döneceklerdir (6. madde)⁴⁵. Almanya ve Avusturya-Macaristan, Bulgaristan topraklarında bulunan askerlerini bir ay içerisinde geri çekecek, bu ülkelerin diplomatik temsilcileri ve vatandaşları Bulgaristan'ı terk edeceklerdir (7. madde)⁴⁶. Aynı sürede Bulgaristan İttifak Devletleri ile olan ilişkilerini sonlandıracaktır⁴⁷. Sekizinci maddeye göre; Antlaşma imzalanır imzalanmaz askerî faaliyetlerin durdurulması emri verilecektir⁴⁸. Selanik Ateşkesinde Osmanlı Devleti hakkında bir madde yoktur. İki ülke ilişkileri İtilaf Devletleriyle Osmanlı Devleti arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra dondurulmuştur. Selanik ateşkesinin maddeleri bir Fransız General, Mondros ateşkesinin maddeleri bir İngiliz Amiral tarafından hazırlanmış olmasına rağmen, her ikisinin Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ne getirdiği yaptırımların ilginç bir şekilde birbirine benzediği görülmüştür⁴⁹.

Ateşkesin imzalanmasından bir gün sonra yeni bir belge kabul edilmiştir. Bu belgeyle ateşkes antlaşmasına dört gizli madde daha eklenmiştir. "İtilaf Devletleri ile Bulgaristan Arasındaki Savaşı Sonlandıran Ateşkes Antlaşması'nın Gizli Maddeleri"⁵⁰ adını taşıyan belgeye göre; İtilaf Devletlerinin askerî güçleri Bulgaristan'ın demiryolları, karayolları, havayolları ile posta, telgraf ve telefon merkezlerini istedikleri gibi denetleyebilecekler, kullanabilecekler ve kontrol altına alabileceklerdir (1.

⁴² Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 234.

⁴³ Muraviev, *Dogovorit za Mir...*, s. 44.

⁴⁴ *Ot San Stefano...*, s. 140.

⁴⁵ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 235.

⁴⁶ *Ot San Stefano...*, s. 140.

⁴⁷ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 236.

⁴⁸ *Ot San Stefano...*, s. 140.

⁴⁹ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 235.

⁵⁰ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 235.

madde)⁵¹. İtilaf Devletleri askerleri Bulgaristan'ın stratejik yerlerine konuşlanacaklar ve kendilerine yönelik olumsuz bir hareket olmadığı sürece Sofya'nın merkezine girmeyeceklerdir (2. madde)⁵². İtilaf Devletleri, gerekli gördükleri takdirde Bulgaristan'ın, birlikte savaştığı diğer İttifak Devletleri ile olan her türlü ilişkisini sonlandırmasını isteyebileceklerdir (3. madde)⁵³. Belgenin son maddesine göre Bulgaristan limanları da kullanılabilir. Birinci Dünya Savaşı'nın galibi devletler bu limanları istedikleri gibi işletecekler ve tarafsız devletlerin ticaret gemilerini faydalandıracaklardır (4. madde)⁵⁴.

Selanik Ateşkesi, Neuilly Barış Antlaşması'nın imzalandığı tarihe kadar yürürlükte kalmış, uygulamalarda bir olumsuzluk yaşanmamış, iktidardaki Aleksandır Malinov hükümetinin istifasına sebep olmuştur. İtilaf Devletlerinin, söz konusu ateşkes maddeleri ile gizli maddelerdeki yaptırımları yerine getirirken ABD Başkanı W. Wilson'un meşhur on dört maddesindeki vaatlerin hiçbirisini dikkate almadığı görülmüştür⁵⁵.

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1918 yılı başlarında ABD Başkanı Woodrow Wilson, savaş sonrası kurulacak barışın temel ilkelerini belirtmek amacıyla "Wilson İlkeleri"⁵⁶ veya "Wilson'un 14 Noktası"⁵⁷ adı verilen görüşlerini dünyaya ilan etmiştir⁵⁸. Bu ilkelerden bazılarını; a-Milletler Cemiyeti'nin kurulması⁵⁹, b-Toprak sınırlarının milliyetlere göre düzenlenmesi, c-Denizlerin ortak kullanıma açık olması, şeklinde sıralamak mümkündür⁶⁰.

⁵¹ Ot San Stefano..., s. 141. Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 235-236.

⁵² Muraviev, *Dogovorit za Mir...*, s. 44.

⁵³ Ot San Stefano..., s. 141.

⁵⁴ Muraviev, *Dogovorit za Mir...*, s. 45. Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 237.

⁵⁵ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 237.

⁵⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 508-509.

⁵⁷ Hristina Mirçeva, "Ot Parij 1919 Kim Parij 1946 (Srvnitelen Analiz)", *Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo, Materiali na Konferentsiyata ot 6 Noemvri 2009*, *Studia Balcanica*, No: 28, Sofya, 2010, s. 150.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 131.

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ogniyana P. Hrisimova, "Nevizmojniyat Mir: Versayskoto Statukvo i Doktrinata za Zakrila Pravata na Natsionalnite Maltsinstva", *Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo, Materiali na Konferentsiyata ot 6 Noemvri 2009*, *Studia Balcanica*, No: 28, Sofya, 2010, s. 20-32. Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Vladislav Topalov, "Priemaneto na Bilgariya v Obştestvoto na Narodite", *Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bilgariya (1879-1944), İzvestiya na Institut za İstoriya, T. XXVI*, İzdatelstvo Bilgarskata Akademiya na Naukite, (Ed.) Hristo Hristov, B. Bojinov, K. Kosev, A. Nakov, VI. Topalov, Sofya, 1983, s. 80-120.

⁶⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl...*, s. 131-132.

Savaşan taraflar, kalıcı bir barışın sağlanması amacıyla 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı için bir araya gelmişlerdir⁶¹. Konferansa 32 devletten 70'e yakın temsilci katılmıştır⁶². Ancak konferans görüşmelerine ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya hâkim olmuşlar, kararlara ise İngiltere ve Fransa damgasını vurmuştur. Konferansta Almanya, Avusturya, Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan ile çeşitli barış antlaşmaları imzalanmıştır⁶³.

Neuilly Barış Antlaşması; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya gibi galip devletler, bunlarla ittifak halinde bulunan Belçika, Çin, Küba, Yunanistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı, Siyam ve Çekoslovakya ile Bulgaristan arasında 27 Kasım 1919 tarihinde imzalanmıştır⁶⁴. Barış görüşmeleri sırasında Fransa'da bulunan Bulgar heyetine hapis hayatı yaşatılmış ve kimseyle görüşmelerine izin verilmemiştir⁶⁵. Kaldıkları otelden ayrılarak Paris şehrine inmeleri yasaklanmış, ziyaretçi kabul etmelerine izin verilmemiş ve mektupları sansür edilmiştir⁶⁶. Batı kamuoyunun Bulgar heyetine mesafeli davranmasının öncelikli sebebi, Bulgaristan Hükûmetinin İtilaf Devletlerine yaklaşmaması ve Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri grubunda girmesi için çabalayanların cezalandırılmamasıdır⁶⁷. İkincisi, iktidar çevrelerinin "Bolşevizm'e" hizmet etmesine inanılması ve bu sebeple demokrasi için tehlikeli görülmesidir⁶⁸.

Bulgar heyeti, Bulgaristan aleyhine en aktif ve aşağılayıcı kampanyalar yürüten "Tan" ve "Figaro" gazeteleri⁶⁹ başta olmak üzere Fransız basınının Bulgarlardan "*barbar bir halk, uygar ulusların güvenine ve dostluğuna layık olmadığı*" şeklindeki yayınlarını Fransa Başbakanı Clemenceau'ya şikâyet etmiştir⁷⁰. Clemenceau ise Bulgar heyetiyle olan ilk karşılaşmasında küçümseyici bir ifade takınmış; "*Neydiniz siz? Cumhuriyet mi Krallık mı?*"

⁶¹ Hrisimova, "Nevzmojniyat Mir: Versayskoto...", s. 15. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 136.

⁶² Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 509.

⁶³ Hrisimova, "Nevzmojniyat Mir: Versayskoto...", s. 15. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 510-518.

⁶⁴ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 237. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 139.

⁶⁵ Stayko Trifonov, **Antantata v Trakiya (1919-1920)**, Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski, Sofya, 1989, s. 37.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muraviev, **Dogovorit za Mir...**, s. 77-99.

⁶⁷ Todor Kosatev, **Trakiyskiyat Vıpros Vıv Vınşnata Politika na Bulgariya (1919-1923)**, Akademično İzdatelstvo Prof. Marin Drinov, Sofya, 1996, s. 50.

⁶⁸ Kosatev, **Trakiyskiyat Vıpros...**, s. 50.

⁶⁹ Kosatev, **Trakiyskiyat Vıpros...**, s. 50.

⁷⁰ Margaret Macmillan, **Barış Yapanlar, Paris 1919**, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Alfa Yay., İstanbul, 2015, s. 224.

diye sormuştur⁷¹. Keza Fransız ve İngiliz diplomatlar tarafından hazırlanan Neuilly Barış Antlaşması'nın maddelerinde daha çok Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın çıkarlarının esas alındığı görülmüştür⁷². Bulgaristan'a yüzbinlerce ölü, yaralı, sakat, dul ve yetim ile esaret, açlık ve yoksulluk getiren⁷³ Neuilly Barış Antlaşması'nı Bulgar heyetinin başkanı ve aynı zamanda başbakan olan Aleksandır Stamboliyski imzalamıştır⁷⁴. İmza töreninde Stamboliyski, antlaşmanın en geç üç yıl içerisinde değiştirileceğini düşündüğünü söylemiştir⁷⁵.

Neuilly Barış Antlaşması'nın ikinci bölümü Bulgaristan'ın sınırlarını belirlemiştir⁷⁶. Buna göre; Bulgaristan'ın tamamen Bulgar halkının yaşadığı Struma nehrine kadarki Batı sınırları Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığına verilmiştir⁷⁷. Yine Balkan Savaşlarından sonra imzalanan 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'yla Bulgaristan'a kalan Makedonya toprakları "Güney Sırbistan" adı altında aynı krallığa devredilmiştir⁷⁸. Yunanistan ile 1913 yılında kararlaştırılan sınırlar korunmuştur⁷⁹. Fakat Karasu (Mesta) ile Meriç nehirleri arasında kalan toprakların statüsünün galip devletler tarafından daha sonra belirleneceği kaydedilmiştir⁸⁰. Diğer bir deyişle 8712 km² toprak ve 230 bin kişiden oluşan Batı Trakya hemen olmasa da Neuilly Barış Antlaşması'yla Yunanistan'a bırakılmıştır⁸¹. İngiltere, Fransa ve İtalya tıpkı Batı Anadolu'yu vaat ettikleri gibi, bir yıl sonra bu toprakları Yunanistan'a vermişler⁸², Bulgaristan'ı Ege Denizi'ne olan çıkışından mahrum bırakmışlardır⁸³.

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 1913 Bükreş Antlaşmasıyla belirlenen sınırlar Neuilly Barış Antlaşması tarafından değiştirilmiş, Osmanlı Devleti lehine düzenleme yapılmıştır. Hatta Neuilly Barış Antlaşması'nın

⁷¹ Gruev, **Korona Ot Trimi...**, s. 97. Muraviev, **Dogovorit za Mir...**, s. 277.

⁷² Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 239.

⁷³ G. Markov, "Bilgarsko-Germanski Diplomaticeski Otnoşeniya(1919-1944)", **Bilgarsko-Germanski Otnoşeniya i Vrizki, İzsledvaniya i Materiali, T. 3**, (Ed.) V. Hadjnikolov, Ts. Todorova, D. Miçev, V. Velkov, G. Markov, El. Boyadjieva, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1981, s. 224.

⁷⁴ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 239.

⁷⁵ Kosatev, **Trakiyskiyat Vıpros...**, s. 71.

⁷⁶ **Ot San Stefano...**, s. 145-149.

⁷⁷ Hrisimova, "Nevızmojnıyat Mir: Versayskoto...", s. 19.

⁷⁸ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 240.

⁷⁹ **Ot San Stefano...**, s. 147.

⁸⁰ **Ot San Stefano...**, s. 147-148.

⁸¹ Hrisimova, "Nevızmojnıyat Mir: Versayskoto...", s. 19.

⁸² Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 240.

⁸³ **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi), Cilt 3**, (Ed.) Vladimir Potyemkin, (Çev.) Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, s. 72.

27. maddesi sayesinde 1915 tarihli Türk-Bulgar Antlaşması da iptal edilmiştir⁸⁴. Neuilly Barış Antlaşması Bulgaristan-Romanya sınırını, İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra 1 Ağustos 1914 tarihli antlaşmayla belirlenen şekliyle bırakmış, 6.640.888 dekar verimli Güney Dobruca toprakları yine Romanya'da kalmıştır⁸⁵. Sadece Rusçuk ve Varna civarı ile Tuna nehrinin sağ tarafından istediği topraklar kendisine verilmemiştir⁸⁶. Romanya savaş öncesi amaçladığı milli hedeflere neredeyse ulaşmış, nüfusu ve sahip olduğu topraklar iki katına çıkmıştır⁸⁷.

Barış Antlaşması'nın üçüncü bölümünde siyasî hükümler yer almıştır. Bu bölümün birinci kısmı 36. maddesine göre; Bulgaristan, İtilaf Devletlerinin de önerisiyle Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığını resmen tanımış ve Krallığa bırakılan topraklar üzerinde herhangi bir iddiada bulunmayacağını taahhüt etmiştir⁸⁸. Aynı bölümün ikinci kısmı Yunanistan ile ilgilidir. Buradaki 42. maddeye göre; Bulgaristan, Neuilly Barış Antlaşması'nın 27. maddesinde belirlenen Bulgar-Yunan sınırını aynen kabul etmiştir. Yunanistan'a bırakılan topraklar üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyecektir⁸⁹.

Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Bulgar-Yunan sınırının belirtildiği şekilde düzenlenmesini sağlamak ve denetlemek için biri Bulgar, biri Yunanlı ve beşi de İtilaf Devletlerinden olmak üzere yedi kişilik bir Karma Komisyon oluşturulmuştur (43. madde)⁹⁰. Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Bulgaristan vatandaşları isterlerse Yunan vatandaşlığına geçeceklerdir. Ancak 1 Ocak 1913 tarihinden sonra gelenlerin Yunan vatandaşlığı almaları Yunanistan'ın iznine tabi olacaktır (44. madde)⁹¹. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan ve 18 yaşından büyük Bulgaristan vatandaşları iki yıl

⁸⁴ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 240.

⁸⁵ Kinka Panayotova, "Kim Viprosa za Stopanskata Politika na Koalitsionnoto i Samostoyalnoto Pravitelstvo na Bilgarskiya Zemedelski Naroden Sıyuz (1919-1923)", **Obştestveno-Politiçeskiyat Jivot na Bilgariya (1878-1944)**, İzsledvaniya po Bilgarska İstoriya, T. 10, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, (Ed.) V. A. Vasilev, N. Jeçev, Sofya, 1990, s. 130.

⁸⁶ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 241.

⁸⁷ Aneta Mihaylova, "Mirmite Konferentsii v Parij Prez 1919 i 1946 i Sledvoennata Obstanovka v Ruminiya", *Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo*, Materiali na Konferentsiyata ot 6 Noemvri 2009, **Studia Balcanica**, No: 28, Sofya, 2010, s. 187.

⁸⁸ **Ot San Stefano...**, s. 149.

⁸⁹ Semov, **Velikite Sili i Bilgarskata...**, s. 226. **Ot San Stefano...**, s. 150.

⁹⁰ **Ot San Stefano...**, s. 151.

⁹¹ Semov, **Velikite Sili i Bilgarskata...**, s. 227.

içerisinde hangi ülkenin vatandaşlığını istediklerine dair kararlarını vereceklerdir (45. madde)⁹².

Birinci Dünya Savaşı'nın galibi büyük devletler ile Yunanistan Başbakanı Venizelos'un çabaları sonucu Neuilly Barış Antlaşması'na önemli bir madde eklenmiştir. Üçüncü bölümün üçüncü kısmına eklenen hüküm 48. maddedir. Buna göre; Bulgaristan Trakya üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir⁹³. Bu bölge ile ilgili galip devletlerin alacağı kararlara da uyacağını ilan etmiştir⁹⁴. Bu madde Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını fiili olarak engellemiş ancak ticari faaliyetlerde bulunma haklarını garanti altına almıştır⁹⁵. Fakat bu garantörlük, Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin Cenevre ve Lozan görüşmelerinde sıkça dile getirmesine rağmen, galip devletler tarafından dikkate alınmamıştır⁹⁶.

Neuilly Barış Antlaşması'nın üçüncü bölüm dördüncü kısmında bulunan dokuz madde azınlıkların haklarının korunması ile ilgilidir⁹⁷. Bulgaristan'ın bağımsızlığından antlaşmanın imzalandığı tarihe kadarki sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların her türlü hakkı bu kısımda yer almış ve korunmuştur⁹⁸. Barış Antlaşması'nın dördüncü bölümü askerî hükümleri içermektedir⁹⁹. Bulgaristan'ın kara, hava ve deniz kuvvetlerinin silah bırakmasını ve terhis edilmesini içeren bu maddeler sayesinde çok küçük bir ordu kalmıştır. Milletler Cemiyeti ve Paris Barış Antlaşması'nın prensipleri doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı'nın galip ve mağlup devletlerinin asker bulundurma ve silahlanmada eşit düzeyde olmaları gerektiği belirtilmesine rağmen konu göz ardı edilmiş, mağlup devletlerin orduları terhis edilip sınırlandırılırken galip devletler süratle silahlanmış ve daha güçlü ordulara sahip olmuşlardır¹⁰⁰.

Söz konusu askerî hükümlere göre Bulgaristan ordusunda zorunlu askerlik kaldırılmış ve ihtiyaç miktarının da paralı asker olması kararlaştırılmıştır¹⁰¹. Asker sayısı 20 bin ile sınırlandırılmış¹⁰², polis, gümrük

⁹² **Ot San Stefano...**, s. 151.

⁹³ Toşkova, "İzpnitelnata Vlast i Vınşnata Politika...", s. 162.

⁹⁴ **Ot San Stefano...**, s. 152.

⁹⁵ Trifonov, **Antantata v Trakiya...**, s. 42.

⁹⁶ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 241.

⁹⁷ İbrahim Kamil, **İkili ve Çok Tarafli Siyasî Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s. 12.

⁹⁸ Bilâl N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, 3. Basım, Bilgi Yay., Ankara, 2012, s. 488-490.

⁹⁹ **Ot San Stefano...**, s. 142.

¹⁰⁰ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 242.

¹⁰¹ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 242.

¹⁰² Alan Palmer, **Savaş Biterken, 1918**, Çev. Hakan Abacı, Alfa Yay., İstanbul, 2015, s. 472.

memuru ve itfaiyecilerin 10 bin kişi olmasına izin verilmiştir¹⁰³. Yılda sadece 100 gencin alınacağı bir askerî okul açılması uygun görülmüş, silah ve mühimmat üretimi için bir fabrika açık bırakılmıştır. Ayrıca ihtiyaç olabilecek askerî malzemelerin ithalatı ve ihracatı yasaklanmıştır. Bu kararların denetlenmesi işi İtilaf Devletlerinin oluşturduğu Kontrol Komisyonuna bırakılmıştır¹⁰⁴. Ayrıca Kontrol Komisyonuna Bulgaristan'ın, Barış Antlaşmasının hükümleri çerçevesinde iç hukukunda, yönetmelik ve kanunlarında gerekli değişiklikleri yapıp yapmadığını denetleme yetkisi de verilmiştir¹⁰⁵.

Büyük Devletler, Neuilly Barış Antlaşması'nın 121. maddesi ile Bulgaristan'ın, Almanya ve Avusturya-Macaristan grubunda Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını; işgal edilmiş topraklarını ve buralardaki Bulgar halkını kurtarmak için olduğunu göz ardı ederek, yayılcı amaçlar taşıdığı¹⁰⁶ şeklinde yorumlamışlar ve diğer devletlerle birlikte suçlu ilan etmişlerdir¹⁰⁷. Dolayısıyla 1919 yılsonu itibarıyla iç ve dış borç olmak üzere toplam 10 milyar altın frank borcu olan¹⁰⁸ Bulgaristan'ın 2 milyar 250 milyon altın frank savaş tazminatı ödemesine karar verilmiştir¹⁰⁹. 37 yıl süreli ve %5 faizli¹¹⁰ bu borç için kolaylıklar gösterilmiş, ertelenmiş, taksitlendirilmiş ve 1931 yılında sonlandırılmıştır¹¹¹.

1. Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi

Paris Barış Konferansı görüşmelerinde Milletler Cemiyeti kurulmasına karar verilmiştir¹¹². Cemiyet; farklı din, dil ve milliyete sahip toplulukların, başta insan hakları olmak üzere her türlü azınlık hakkını savunmaya, yaşadıkları ülkelerde bu hakların kendilerine tanınmasını denetlemeye yönelik kararlar almıştır. Özellikle Balkan Devletleri arasında nüfus

¹⁰³ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 242.

¹⁰⁴ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 242-243.

¹⁰⁵ Kosatev, *Trakiyskiyat Vıpros Vıv Vınsnata...*, s. 48.

¹⁰⁶ *Ot San Stefano...*, s. 159-160.

¹⁰⁷ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 243.

¹⁰⁸ Panayotova, "Kim Vıprosa za Stopanskata Politika...", s. 130.

¹⁰⁹ Metodi Petrov, "Natsionalniyat Vıpros v Politikata na Bılgarskite Pravitelstva (1879-1919)" **120 Godini İzpılnitelna Vlast v Bılgariya, Nauçna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina**, Bılgarska Akademiya na Naukite, İnstıtut Po İstoriya, (Ed.) Georgi Markov, İzdatelska Kışta Gutenberg, Sofya, 1999. s. 145. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 139.

¹¹⁰ *Kratka İstoriya...*, s. 317.

¹¹¹ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 244.

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yay., Ankara, 2004, s. 49-62.

mübadeleleri yapılmasını teşvik etmiştir¹¹³. Bu çerçevede Bulgaristan, kendisiyle imzalanan Neuilly Barış Antlaşması'nın ilgili hükümleri doğrultusunda ülkesinde yaşayan azınlıklara en fazla hak vermesi istenen devlet olmuştur. Bulgaristan yönetimi bu konuda iki önemli politika yürütmek zorunda kalmıştır. Öncelikle ülkesindeki azınlıklara ikili ve uluslararası antlaşmaların tanıdığı hakları vermiştir. Sonra Bulgaristan sınırları dışında yaşayan ve buldukları ülkelerde azınlık statüsünde değerlendirilen soydaşlarının haklarını takip etmek durumunda olmuştur¹¹⁴. Ancak diğer ülkedeki soydaşlarla ilgilenmek ise o devletin içişlerine karışmak olarak algılanmış ve karşılıklı ilişkileri zedelemeye başlamıştır¹¹⁵. Dolayısıyla taraflar arasında ikili nüfus mübadeleleri yapılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Bulgaristan ve Yunanistan 1920 tarihinde "Azınlıkların Gönüllü Değişimi" adı altında Bulgar-Yunan Nüfus Mübadelesini¹¹⁶, 1924'te Kalfov-Politis Protokolünü¹¹⁷ ve 1927'de Mollov-Kafandaris Malî Protokolünü imzalamışlardır¹¹⁸. Son iki protokol nüfus mübadelesinin devamı ve tamamlayıcısı olarak kaleme alınmıştır.

1919 tarihli Paris Barış görüşmelerine, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen tarafta olan Bulgaristan, sınırlarını korumak ve Ege'ye olan çıkışını devam ettirmek için katılmış, ancak başarılı olamamıştır. Başarısızlığının sebebi Yunanistan Başbakanı Venizelos'tur¹¹⁹. Paris'teki Yunanistan heyetinin başkanlığını da yapan Venizelos; buradaki diplomatik manevraları sayesinde Balkan ve Avrupa siyasetinin önemli aktörü haline gelmiş, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması idealini gütmeye devam etmiştir¹²⁰. Paris'teki görüşmelerde Batı ve Doğu Trakya ile Küçük Asya dedikleri Batı Anadolu'yu elde etmek üzere çalışmalar yapmış, bu faaliyetlerde en büyük desteği İngiltere ve Fransa'dan almıştır. Keza Yunan heyeti Paris'te gizli gündemlerini açıklamış, niyetlerinin Batı ve Doğu Trakya topraklarını da içine alan Selanik'ten İstanbul'a kadar olan bölgeyi Yunanistan'a katmak olduğunu söylemişlerdir¹²¹. Galip devletlerin bazıları bu projeye karşı çıkmış

¹¹³ Norman Stone, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 138.

¹¹⁴ **Natsionalni Problemi na Balkanite, İstoriya i Sivremennost**, (Ed.) Kristö Mançev, Jorjeta Grigorova, Bobi Bobev, İnstitut Pri Balkanistika Pri Bilgarskata Akademiya na Naukite, İzdatelstvo Arges, Sofya, 1992, s. 34.

¹¹⁵ **Natsionalni Problemi na...**, s. 34.

¹¹⁶ **Ot San Stefano...**, s. 188-191.

¹¹⁷ **Natsionalni Problemi na...**, s. 229.

¹¹⁸ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 251.

¹¹⁹ Stayko Trifonov, **Bilgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie v Trakiya (1919-1934)**, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1988, s. 13-14.

¹²⁰ Trifonov, **Bilgarskoto Natsionalno...**, s. 13.

¹²¹ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 252.

ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Yunan heyeti, Batı Trakya'dan vazgeçmemekle birlikte Bulgaristan ile Yunanistan arasında azınlıkların göç ettirilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Venizelos; Bulgarlardan kurtulmadan iki ülke arasında kalıcı bir barış sağlanamayacağını, Bulgaristan'ın bu toprakların kendisine ait olduğunu iddia etmeye devam edeceğini görmüş ve barış görüşmelerinde bir göç antlaşması yapılması konusunda ısrarcı olmuştur. Bu amaçla Yunan heyeti, 9 Ağustos 1919 tarihinde katılan ülkelerin temsilcilerine muhtıra vermiş ve imzalanacak göç antlaşması için bir karma komisyon kurulmasını istemiştir¹²². Aynı yılın Ekim ayında ise ünlü Uluslararası Hukuk Profesörü Nikola Politis'in hazırladığı Bulgaristan, Yunanistan ve Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı arasında azınlıkların karşılıklı göç ettirilmesi antlaşmasını teklif etmiştir. Venizelos'un önerdiği antlaşma metnine Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığını dâhil etmesi, Bulgaristan'a karşı daha güçlü olmak istemesinden kaynaklanmıştır. Ancak Krallık, böyle bir antlaşmanın gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını ileri sürerek katılmamıştır¹²³. Bulgar heyeti de metne olumsuz yaklaşmış, göçmen sorununa, sadece 1912-1918 tarihleri arasında yer değiştirmiş olanların doğdukları topraklara dönmesine izin verilirse çözüm bulunabileceğini ileri sürmüştür.

Paris'teki İtilaf Devletleri temsilcileri, Yunanistan'ın nüfus mübadelesi konusundaki antlaşma önerisini kabul etmişler, ancak bunun gerçekleşebilmesi için ilgili ülkeler arasında ayrı bir antlaşmanın yapılması tavsiyesinde bulunmuşlardır. Yunanistan'ın ısrarı ve yaptığı etkili lobi faaliyetleri üzerine, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir nüfus mübadelesi yapılması konusu 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması hükümleri arasına konmuş ve Bulgaristan'a mecburen kabul ettirilmiştir¹²⁴. Yunan heyeti bundan sonra tekrar Batı Trakya sorununa yoğunlaşmış ve San Remo Konferansı'nda bu toprakların İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından oluşturulacak bir komisyon tarafından yönetilmesi kararını almıştır¹²⁵.

Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir nüfus mübadelesi yapılması hakkındaki antlaşma Neuilly Barış Antlaşması'nın imzalandığı 27 Kasım 1919 tarihiyle aynı gün imzalanmıştır. Mübadele Antlaşması'nın giriş kısmında Neuilly Barış Antlaşması'na atıf yapılmış, bu antlaşmanın 56. maddesinde belirtilen; iki ülkenin sınırları içerisinde farklı dil ve dine sahip azınlıkların karşılıklı göç ettirilmesini amaçlayan bir antlaşma yapmaları

¹²² Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 252-253.

¹²³ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 253.

¹²⁴ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 253.

¹²⁵ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 254.

önerisi¹²⁶ doğrultusunda Bulgaristan ve Yunanistan devletleri arasında imzalandığı belirtilmiştir¹²⁷. Nüfus mübadelesinin karşılıklı ve isteğe bağlı olacağı, sadece Bulgaristan'daki Yunan azınlığı ile Yunanistan'daki Bulgar azınlığı kapsayacağı kararlaştırılmıştır¹²⁸.

Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Antlaşması'nın birinci maddesinde, her iki ülke sınırları içerisinde bulunan farklı dil, din ve milliyete mensup azınlıkların serbest iradeleriyle diğer ülkeye göç etmeye izin verdiğini kabul etmiştir¹²⁹. Bu sebeple Bulgaristan ve Yunanistan serbest göçü garanti altına almıştır¹³⁰. Ayrıca taraf devletler göç sırasında göçmenlere kolaylık gösterip¹³¹ zorluk çıkartmayacaklarını ve taşınmazlarına zarar vermeyeceklerini de belirtmişlerdir (2. madde)¹³². İki devletin yürürlükte olan kanunlarına göre, herhangi bir suç işlememiş kişiler istedikleri takdirde diğer ülkeye göç edebileceklerdir. Suç işlemiş olanlar gittikleri ülkenin adli makamlarına teslim edilecektir (3. madde)¹³³. 18 yaşını tamamlamış olan herkesin serbest göçmen olarak gitme hakkı vardır. Ancak bunu iki yıl içerisinde ve oluşturulacak olan Karma Komisyona bir dilekçe ile başvurarak yapabilecektir¹³⁴. Dilekçede kendisi, eşi, bakmakla yükümlü olduğu anne ve babası ile 18 yaşından küçük çocukları yer alabilecektir (4. madde)¹³⁵. Göçmenler ülkeyi terk ettikleri an o ülkenin vatandaşlığını kaybedecekler, diğer ülke topraklarına girdiklerinde ise o ülkenin vatandaşı olacaklardır (5. madde)¹³⁶. İlgili yerel makamlardan gerekli izinleri alan ve Karma Komisyonun göç edebileceğine dair onay verdiği göçmenler yanlarında, değerine bakılmaksızın, taşınabilir eşyalarını serbestçe götürebileceklerdir (6. madde)¹³⁷. Göçmenlerin şehir veya köylerde bulunan taşınmazları yerel makamlar aracılığı ile Karma Komisyonun denetimine bırakılacaktır (7. madde)¹³⁸. Bulgar-Yunan Nüfus Mübadelesinin yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içerisinde Milletler Cemiyeti tarafından, taraf

¹²⁶ **Ot San Stefano...**, s. 153.

¹²⁷ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 254.

¹²⁸ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 255.

¹²⁹ **Ot San Stefano...**, s. 188.

¹³⁰ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 254-255.

¹³¹ Kristö Mançev, **Natsionalniyat Vıpros na Balkanite**, Akademično İzdatelstvo "Prof. Marin

Drinov", Sofya, 1999, s. 222.

¹³² **Ot San Stefano...**, s. 188.

¹³³ **Ot San Stefano...**, s. 188.

¹³⁴ Mançev, **Natsionalniyat Vıpros...**, s. 222.

¹³⁵ **Ot San Stefano...**, s. 189.

¹³⁶ **Ot San Stefano...**, s. 189.

¹³⁷ Mançev, **Natsionalniyat Vıpros...**, s. 223.

¹³⁸ **Ot San Stefano...**, s. 189.

devletler ile göç eden birer Bulgar ve Yunanlı temsilciden oluşan bir Karma Komisyon kurulacaktır (8. madde)¹³⁹. Karma Komisyonun görevi serbest göçün Nüfus Mübadelesinde belirtilen hükümler çerçevesinde düzenlenmesini ve kolaylaştırılmasını sağlamak ile göçmenlerin taşınmazlarını güven altına almak olacaktır. Ayrıca söz konusu antlaşmanın uygulanmasını denetleme konusunda tam yetkili sayılacaktır. Karma Komisyonun kararları çoğunluk esasına göre alınacak, eşitlik halinde komisyon başkanının kararı geçerli kabul edilecektir (9. madde)¹⁴⁰.

Mübadele Antlaşması'nın 10. ve 11. maddelerinde Karma Komisyonunun yetkileri ve finans kaynakları hakkında bilgiler bulunmaktadır¹⁴¹. 12. maddeye göre; antlaşma uygulamaya başlanmazdan önce diğer ülkeye göç etmiş olan kişiler, serbest göçle gelen göçmenlerin faydalandığı bütün haklardan faydalanacaklardır¹⁴². Aynı antlaşmanın 13., 14. ve 15. maddelerine göre; Karma Komisyonun harcamaları antlaşmaya taraf devletlerin bütçelerinden eşit olarak karşılanacak, her iki ülke serbest göçün sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için kanunlarında gerekli düzenlemeleri yapacaklardır¹⁴³. Mübadele Antlaşması'nın 16. maddesi taraf iki ülkeye sınırı olan diğer komşu ülkelerin söz konusu antlaşmaya bir yıl içerisinde dâhil olabileceğini belirtmiştir¹⁴⁴. Ancak Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı ile Arnavutluk, Romanya ve Türkiye buna yanaşmamıştır¹⁴⁵.

Yunanistan ile Bulgaristan arasında imzalanan Nüfus Mübadelesi Antlaşması önemli maddeler içermesine rağmen çare olamamış, karşılaşılan sorunların çözülmesi görevi verilen Karma Komisyona çok iş bırakmıştır¹⁴⁶. Mübadele Antlaşması'nın düzgün şekilde uygulanabilmesi için Karma Komisyon tarafından ayrıntıları içeren bir yönetmelik¹⁴⁷ hazırlanmış, fakat antlaşma maddeleri arasında göçmenlerin mal varlıkları ve bunların durumu konusunda yeterli bilgi yer almamıştır. Karşı ülkede bırakılan taşınmazların ne olacağı açıklığa kavuşturulmamıştır. Göçmenlere ödeme yapılacaksa bunun nasıl halledileceği belirtilmemiştir. Aceleye getirilen bu antlaşma ile Yunanistan, ülkesindeki Bulgar azınlığından biran önce kurtulmak istemiş,

¹³⁹ Karma Komisyon Aralık 1922 tarihinde oluşturulmuştur. Mançev, **Natsionalniyat Vıpros...**, s. 223.

¹⁴⁰ **Ot San Stefano...**, s. 189.

¹⁴¹ **Ot San Stefano...**, s. 190.

¹⁴² Mançev, **Natsionalniyat Vıpros...**, s. 223.

¹⁴³ **Ot San Stefano...**, s. 190.

¹⁴⁴ **Ot San Stefano...**, s. 190.

¹⁴⁵ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 256.

¹⁴⁶ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 257.

¹⁴⁷ **Ot San Stefano...**, s. 191-226.

kendi soydaşlarının ülkesine gelmesini istemekten çok Yunanistan'daki Bulgarların ülkeyi terk etmelerini sağlamaya çalışmıştır¹⁴⁸.

Mübadele Antlaşması'nın bir başka önemli özelliği göçmenlerin isteğe bağlı olarak göç etmelerini kolaylaştırmasıdır. Bu özellik 1922 yılına kadar Yunanistan tarafından yerine getirilmiştir. Ancak Yunanistan'ın İzmir'e çıkması ve Anadolu'yu işgale kalkışması üzerine yapılan Türk-Yunan savaşında hezimete uğraması durumu değiştirmiştir. Savaş sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması çerçevesinde bir Türk-Yunan Mübadele Antlaşması yapılması¹⁴⁹ ve Anadolu'daki Rumların Yunanistan'a göç etmeye başlaması¹⁵⁰ Yunanistan'ı yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Anadolu'dan gelen Rumları Batı Trakya'ya ve Ege Makedonya'sına yerleştirmek¹⁵¹ için buralarda bulunan Bulgarların süratle boşaltılması gerekmiş¹⁵², Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadele Antlaşması'nın hükümlerine aykırı olarak Bulgarlar zorla göç ettirilmiştir¹⁵³. Antlaşma hükümlerinde yer alan; göçmenlerin serbest ve isteğe bağlı göç etmesi uygulaması dikkate alınmamış, Bulgar azınlık Yunan tarafının yaptığı fiziksel baskılarla adeta sürgün edilmiştir¹⁵⁴.

Bulgaristan ile Yunanistan arasında isteğe bağlı bir Mübadele Antlaşması yapılması fikrinin Yunanistan'ın planlarından biri olduğu konusunda Bulgar azınlıkların buldukları ülkelerde kurdukları sivil toplum örgütleri vasıtasıyla dile getirilmiştir. Bunlardan Makedonya Bulgarları örgütü, Paris Barış Konferansı Başkanı ve Fransa Başbakanı Clemenceau'ya

¹⁴⁸ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 257.

¹⁴⁹ Antlaşma 30 Ocak 1923 tarihinde "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol" adıyla imzalanmıştır. İhsan Tefrik, *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele, 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*, İnkılâp Yay., İstanbul, 2014, s. 47.

¹⁵⁰ Anadolu'daki yaklaşık 1. 200. 000 Rum Yunanistan'a, 450 bin kadar Batı Trakya dışında kalan Yunanistan'daki Türk, Türkiye'ye göç etmiştir. İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan, 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012, s. 25. Mübadeleyi beklemeden Türkiye'den Yunanistan'a kaçıp giden Rumların sayısı 1 milyondan fazladır. Yine de net bir rakam yoktur. Bazı Türk araştırmacılar bu sayıyı 1. 221.849 olarak verirken, bazı yabancı araştırmacılar 1. 200. 000 kişi olduğunu belirtmiştir. 1922 yılı sonuna kadar sayının 1 milyonu aştığını söylemek mümkündür. Kemal Arı, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s. 8.

¹⁵¹ Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 222.

¹⁵² *Natsionalni Problemi na...*, s. 35. Todor Kosatev, "Politikata na Pravitelstvoto na Bilgarskiya Zemedelski Naroden Stıyuz po Bejanskiya Vıpros (1919-1923)", *Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bulgariya (1879-1944), İzvestiya na İnstitut za İstoriya, T. XXVI*, İzdatelstvo Bilgarskata Akademiya na Naukite, (Ed.) Hristo Hristov, B. Bojinov, K. Kosev, A. Nakov, Vl. Topalov, Sofya, 1983, s. 46.

¹⁵³ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 258-260.

¹⁵⁴ Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 223.

bir protesto mektubu göndermiştir. Mektupta, Yunanistan'ın ülkesindeki azınlıkları kovma düşüncesinin gizli ajandasında bulunduğu belirtilmiş, iki yıl sonra Yunanistan'da hiç kimsenin kendisini Bulgar olarak niteleyemeyeceği uyarısı yer almıştır¹⁵⁵.

Bu arada Anadolu'dan göç eden Rumlar ile yerleşik Bulgarlar arasında sorunlar yaşanmış, Rumlar Bulgarları yabancı ve istenmeyen kişiler olarak görmüşlerdir. Bulgarlar da bu toprakların yüzyıllardır sahibi olduklarını, Rumların buraları ilk defa gelip gördüklerini ileri sürmüşlerdir¹⁵⁶. Yunanistan yerel makamları, 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San Remo Konferansı'nda¹⁵⁷ Batı Trakya'nın kendisine bırakılmasından¹⁵⁸ sonra buradaki Bulgar azınlığından kurtulmak¹⁵⁹ ve Bulgarların bir an önce göç etmesini sağlamak için Bulgar ve Türk köylerine baskınlar düzenlemiştir¹⁶⁰. Bulgar asıllı göçmenleri bölgede huzursuzluk çıkardıkları gerekçesiyle suçlamıştır. Bu durum Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir¹⁶¹.

Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Antlaşması çerçevesinde azınlıkların yer değiştirmesi eylemi 1922 yılı sonlarında başlamış ve 1923-1925 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır¹⁶². Yunanistan'dan Bulgaristan'a serbest göçmen olarak giden veya zorla göç ettirilen Bulgarların sayısı 90-92 bin ile 300 bin arasındadır¹⁶³. Aynı dönemde Bulgaristan'dan Yunanistan'a

¹⁵⁵ Kosatev, *Trakiyskiyat Vıpros...*, s. 231.

¹⁵⁶ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 260.

¹⁵⁷ Ahmet Hurşit Tolon, *Sevr'e Giden Yol*, 2. Baskı, Günel Basım Yayın, Ankara, 2005, s. 225.

¹⁵⁸ Trifonov, *Bilgarskoto Natsionalno...*, s. 46. San-Remo Konferansı'nda Doğu Trakya sınırı Çatalca olarak kabul edilmiş, Gelibolu Yunanlılara verilmiş, Türkler için kutsal bir şehir olmasına ve Türk çoğunluğu bulunmasına rağmen etrafında Yunan köylerinin varlığını iddia eden Lloyd George'un ısrarıyla Edirne dahil tüm Türk Trakya'sı Yunanistan'a bırakılmıştır. Tolon, *Sevr'e Giden Yol...*, s. 229.

¹⁵⁹ Kosatev, *Trakiyskiyat Vıpros...*, s. 63.

¹⁶⁰ Aleksandır Grebenarov, "Bilgarskite Pravitelstva i Natsionalniyat Vıpros Sled Pırvata Svetovna Voyna", *120 Godini İzpılitelna Vlast v Bulgariya, Naučna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina*, Bilgarska Akademiya na Naukite, İnstitut Po İstoriya, (Ed.) Georgi Markov, İzdatelska Kışta Gutenberg, Sofya, 1999. s. 214-215.

¹⁶¹ Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 223.

¹⁶² Galya Vılçinova, "Gritskoto Naselenie i Gritskata İdentičnost v Bulgariya: Kim İstoriyata na Edno Nesistoyalo se Maltsinstvo", *İstoričesko Bidešte*, 1998/2, Asotsiatsiya KLİO, Sofya, s. 155.

¹⁶³ Yabancı araştırmacılar bu sayının alt limitini alırken, Bulgar araştırmacılar üst limitini değerlendirmektedirler. Ancak Yunanistan'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarların sayısı, Bulgaristan'dan Yunanistan'a giden Yunanlıların sayısından en az iki katı kadar fazladır. Vılçinova, "Gritskoto Naselenie...", s. 155.

giden Yunanlıların sayısı 45-50 bin civarındadır¹⁶⁴. Bu göçmenler Bulgaristan'ın Varna, Burgaz vb. Karadeniz kıyısındaki şehirleri ile Stranca, Yanbolu (Yambol) ve Stanimaka (Asenovgrad) gibi kasaba ve köylerinden göç etmişlerdir. Yunanistan'a göç edenler Bulgar azınlığın yaşadığı Batı Trakya ve Kuzey Yunanistan'a iskân edilmişlerdir. Bu da yerleşik Bulgarlar ile yeni gelen Yunanlılar arasında yıllarca devam eden anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur¹⁶⁵.

Yunanistan'dan Nüfus Mübadelesi ile gelen Bulgarların büyük çoğunluğu; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında Bulgaristan'ı terk ederek Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Türklerin boşalttıkları köy, kasaba ve şehirler¹⁶⁶ ile Yukarı Trakya Ovası, Doğu Rodoplar, Güney Karadeniz, Güneydoğu Bulgaristan, Güney Dobruca bölgelerine ve Sofya, Filibe (Plovdiv), Hasköy (Haskovo), Eski Zağra (Stara Zagora), Plevne (Pleven), Şumnu (Şumen) gibi yerlere iskân edilmişlerdir¹⁶⁷.

Karşılıklı göç sırasında sorunlar yaşanmıştır. Bunlara çözüm bulmak üzere taraflar Cenevre'de bir araya gelmişler ve 29 Eylül 1924 tarihinde iki protokol imzalamışlardır¹⁶⁸. Kalfov-Politis adı verilen bu iki protokolün ilki Milletler Cemiyeti Başkanı, Cemiyet'in Genel Sekreteri ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı Kalfov tarafından, diğeri Milletler Cemiyeti'nin aynı yetkilileri ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis tarafından imzalanmıştır¹⁶⁹. Bu protokollerin amacı; Neuilly Barış Antlaşması'nda belirtilen azınlık haklarının ve iki ülke arasında imzalanan Mübadele Antlaşması'nın ilgili hükümlerinin Bulgaristan ve Yunanistan tarafından uygulanmasını sağlamak olarak belirtilmiştir. Protokoller imzadan hemen sonra yürürlüğe girmiş ve Bulgaristan tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Ancak Yunan Meclisi söz konusu protokolleri onaylamadığından Yunanistan bunu uygulamamıştır.¹⁷⁰

Yunanistan ve Bulgaristan arasında Mübadele Antlaşması'nın kararlaştırdığı, antlaşmaya dâhil olan göçmenlere belirli miktarda ödeme

¹⁶⁴ Yıldırım'a göre; Bulgar-Yunan Nüfus Mübadelesinde Yunanistan'dan Bulgaristan'a 123 bin Bulgar, Bulgaristan'dan Yunanistan'a 46 bin Yunanlı göç etmiştir. Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006, s. 145, dipnot 6.

¹⁶⁵ Vılçinova, "Gritskoto Naselenie...", s. 155.

¹⁶⁶ Nikolay Miçev, **Naselenieto na Bulgariya (İkonomgeografsko İzsledvane)**, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1978, s. 64.

¹⁶⁷ Miçev, **Naselenieto na Bulgariya...**, s. 64.

¹⁶⁸ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 260.

¹⁶⁹ Penkov, **Mejdunarodni Dogovori...**, s. 260.

¹⁷⁰ Vılçinova, "Gritskoto Naselenie...", s. 156.

yapılması ile çeşitli ekonomik konularda uyuşmazlık çıkmıştır¹⁷¹. Bu sebeple iki ülke temsilcileri Cenevre’de tekrar bir araya gelmiş, Milletler Cemiyeti Mali Komitesi yetkilileri nezaretinde bir antlaşma hazırlamışlardır¹⁷². 9 Aralık 1927 tarihli bu antlaşmayı her iki ülkenin Maliye Bakanları imzalamıştır¹⁷³. Mollov-Kafandaris adı verilen, Bulgar tarafının 3 Nisan 1928’de, Yunan tarafının 1928 yılı sonunda onayladığı¹⁷⁴ bu antlaşmayla iki ülke arasında devam eden mübadele sırasında Bulgar ve Yunan göçmenlere yapılacak ödemelerin denetlenmesi amaçlanmıştır¹⁷⁵. Ayrıca Karma Komisyona göçmenlere her ay verilecek paraların bir ay öncesinden ilgili hükümetlere bildirilmesi¹⁷⁶ ve bu hükümetlerin belirlenen miktarları ödeyip ödemediğinin denetlenmesi görevi verilmiştir¹⁷⁷. Antlaşmanın uygulanması sırasında çıkabilecek sorunların belirlenmesi ve çözümü görevini ise Milletler Cemiyeti üstlenmiştir¹⁷⁸. Antlaşmanın maddeleri arasında mali-tekniik konularda oluşacak problemler için taraf ülke hükümetlerinin gerekli düzenlemeleri yapması ve ihtiyaç duyulan harcama miktarlarının yıllık bütçelerine konması uyarıları yer almıştır. Keza Mollov-Kafandaris Antlaşması’nın Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmasından sonra taraf ülkelerin de kabul etmesi şartı getirilmiştir¹⁷⁹. Söz konusu mali antlaşmanın beş yıl geçerli olmasına karar verilmiştir. Ancak 1929 yılında dünya ekonomik bunalımının başlaması ve 1931 yılında ABD Başkanı’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan devletlerin ödemekte oldukları savaş tazminatı ve diğer borçlarının bir yıl ertelenmesi önerisi üzerine Yunanistan borçlarını ödememek için Nüfus Mübadele Antlaşması’nı denetlemekte olan Karma Komisyona başvurmuştur. Karma Komisyon Yunanistan lehine karar almış¹⁸⁰ ve göçmenlere ödenmekte olan paranın bundan sonra verilmeyeceğini bildirmiştir¹⁸¹. Bunun üzerine Bulgaristan da ödemeleri durdurmuştur. Karma Komisyon bu defa da Bulgaristan’ın Yunanistan’a 150 milyon leva borcu olduğunu iddia etmiştir. Bulgaristan yönetimi ise böyle bir borcu olmadığını belirtmiş ve reddetmiştir¹⁸².

¹⁷¹ *Natsionalni Problemi na...*, s. 230.

¹⁷² Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 261.

¹⁷³ *Ot San Stefano...*, s. 236-249. Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 223.

¹⁷⁴ Vılçinova, “Grtskoto Naselenie...”, s. 156.

¹⁷⁵ Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 223.

¹⁷⁶ *Ot San Stefano...*, s. 238.

¹⁷⁷ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 261.

¹⁷⁸ *Ot San Stefano...*, s. 239.

¹⁷⁹ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 261-262.

¹⁸⁰ Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 223.

¹⁸¹ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 262-263.

¹⁸² Mançev, *Natsionalniyat Vıpros...*, s. 223-224.

Sorun İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar çözümsüz bir şekilde devam etmiştir. Savaş sonrası Paris'te başlayan barış görüşmelerine Yunanistan da katılmış ve yarım kalan ödemeleri gündeme getirerek Bulgaristan'ın kendisine 45 milyon dolar borcu olduğunu iddia etmiştir. Bulgaristan ise Yunanistan'ın Batı Trakya'yı terk eden Bulgarların geride bıraktıkları taşınmazları için ödemesi gereken 1 milyar 50 milyon leva borcu olduğunu, bunu ödemediğini belirtmiştir. Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar tartışılmaya devam etmiş, 1964 yılında iki ülke arasında yapılan özel bir antlaşma ile sorun çözülmüştür¹⁸³.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'te yapılan Barış Konferansı görüşmelerinde Milletler Cemiyeti'nin kurulması, insan hak ve özgürlüklerinin ön plana çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bu sebeple savaştan yenik çıkan devletlerden Bulgaristan ile Neuilly Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmada söz konusu insan hakları kavramına özel önem verilmiş ve antlaşma hükümlerinin büyük çoğunluğu bu konulara ayrılmıştır. Ayrıca Bulgaristan'da yaşayan farklı din, dil, milliyetteki azınlıkların haklarının iadesi, korunması ve gözetilmesi yer almıştır. Dolayısıyla Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir Nüfus Mübadelesi Antlaşması yapılması kararlaştırılmıştır. Mübadele Antlaşması, Bulgaristan'daki Yunan azınlığın Yunanistan'a, Yunanistan'daki Bulgar azınlığın Bulgaristan'a isteğe bağlı olarak göç etmesini getirmiştir.

Göçmenlerin buldukları ülkeden diğerine göçleri sırasında gereken kolaylıkların sağlanacağı, taşınır ve taşınmaz mallarının güvenlik altına alınacağı ve lüzumlu olan masrafların taraf devletlerce karşılanacağı hüküm altına alınmıştır. Bulgaristan yönetimi üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmiş ancak Yunanistan getirmemiş, üstelik serbest ve isteğe bağlı göç olması gerekirken ülkesindeki Bulgar azınlığı baskı ve yıldırımlarla adeta sürgün etmiştir.

Yunanistan'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgar azınlığı, Bulgaristan yönetiminin zulümleri sonucu Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Müslüman Türk azınlığın terk ettiği evlere, köy, kasaba ve şehirlere yerleştirilmiştir. Bulgaristan'dan Yunanistan'a göç eden Yunan azınlığı ise Batı Trakya ve Kuzey Yunanistan'daki Bulgar azınlığın boşalttığı yerlere iskân edilmiştir. Ayrıca Lozan (Lausanne) Antlaşması'nın getirdiği Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi sebebiyle Türkiye'ye göç eden Türklerin evlerine de Bulgaristan'dan gelen Yunan azınlığı

¹⁸³ Penkov, *Mejdunarodni Dogovori...*, s. 263-264.

yerleştirilmiştir. Bu karşılıklı nüfus değişimi, yeni gelenler ile yerleşikler arasında çeşitli sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden kaynaklanan bu sorunlar yıllarca devam etmiş, 1960'larda ancak çözüme kavuşturulabilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Bulgaristan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Arşivi (İstoriçeski İnstitut Pri Bilgarskata Akademiya Na Naukite **İ. İ. BAN**)

İ. İ., BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 55, l. 140-141.

İ. İ., BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 68, l. 77-78.

İ. İ., BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 72, l. 183-188.

İ. İ., BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 82, l. 215-216.

İ. İ., BAN, kol. 20, op. 27, a. e. 87, l. 236.

Kitaplar

Arı, Kemal, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)**, 19. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, Kısım 2**, TTK Basımevi, Ankara, 1983.

Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T.I, (1913-1915), Arhivite Govoryat, (Ed.) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Lıçezar Stoyanov, Plamen Tsvetkov, Stefan Andreev, İzdatel Poreditsata "Arhivite Govoryat", Sofya, 2002.

Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti, T.II, (1916-1918), Arhivite Govoryat, (Ed.) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Lıçezar Stoyanov, Plamen Tsvetkov, Stefan Andreev, İzdatel Poreditsata "Arhivite Govoryat", Sofya, 2005.

Dimitrov, Paşanko, **Boris III, Tsar na Bılgariya, Trujenik, Grajdanin, Tsar (1894-1943)**, Universitetsko İzdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofya, 1990.

Erdal, İbrahim, **Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan, 1923-1925)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2012.

- Gruev, Stefan, **Korona Ot Trimi, Tsaruvaneto na Boris III (1918-1943)**, İzdatelstvo "Bilgarski Pisatel", Spisanie "Letopisi", Sofya, 1991.
- Hasgüler, Mehmet, Uludağ, Mehmet B., **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Nobel Yay., Ankara, 2004.
- İz İstoriyata na Bilgarskata Narodnost i Dirjava (681-1948), İzsledvaniya, Analizi, Preotsenki**, (Ed.) Milen Kumanov, İzdatelstvo Pelikan-Alfa, Sofya, 1993.
- Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, C. 2**, Küre Yay., İstanbul, 2006.
- Kamil, İbrahim, **İkili ve Çok Taraflı Siyasî Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.
- Kesyakov, B., **Prinos Kim Diplomaticheskata İstoriya na Bulgariya (1878-1925)**, T. I, Sofya, 1926.
- Kosatev, Todor, **Trakiyskiyat Vipros Vıv Vınşnata Politika na Bulgariya (1919-1923)**, Akademično İzdatelstvo Prof. Marin Drinov, Sofya, 1996.
- Kratka İstoriya na Bulgariya**, (Ed.) İlço Dimitrov, İzdatelstvo Nauka i İzcustvo, Sofya, 1981.
- Macmillan, Margaret, **Barış Yapanlar, Paris 1919**, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Alfa Yay., İstanbul, 2015.
- Mançev, Kristö, **Natsionalniyat Vipros na Balkanite**, Akademično İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 1999.
- Miçev, Nikolay, **Naselenieto na Bulgariya (İkonomgeografsko İzsledvane)**, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1978.
- Muraviev, Konstantin, **Dogovorıt za Mir v Nöy**, Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski, Sofya, 1992.
- Natsionalni Problemi na Balkanite, İstoriya i Sıvremennost**, (Ed.) Kristö Mançev, Jorjeta Grigorova, Bobi Bobev, İnstıtut Pri Balkanistika Pri Bilgarskata Akademiya na Naukite, İzdatelstvo Arges, Sofya, 1992.
- Ofitsialnata i Taynata Bilgaro-Turska Diplomatsiya (1903-1925), Dokumentalen Sbornik, Arhivite Govoryat**, (Ed.) Vasil Güzelev, Georgi Markov, Doyno Doynov, Plamen Mitev, Svetlozar Eldirov, Stefan Andreev, Dirjavna Agentsiya "Arhivi", Sofya, 2009.
- Ot San Stefano Do Parij (1878-1947), Nay Vajnite Dogovori za Bulgariya**, (Ed.) Nikola Grigorov, İzdatelstvo "Aniko", Sofya, 2009.
- Palmer, Alan, **Savaş Biterken, 1918**, Çev. Hakan Abacı, Alfa Yay., İstanbul, 2015.

- Penkov, Sava, **Mejdunarodni Dogovori na Bulgariya (681-1947)**, İzdatelstvo Jorj Nef, Sofya-Cenevre-Paris, 1992.
- Radoslavov, Vasil, **Bulgariya i Svetovnata Kriza**, Vtoro Fototipno İzdanie, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993.
- Semov, Miço, **Velikite Sili i Bilgarskata Natsionalna Drama**, İzdatelstvo "Interpress67", Sofya, 1991.
- Stone, Norman, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- Şimşir, Bilâl N., **Bulgaristan Türkleri**, 3. Basım, Bilgi Yay., Ankara, 2012.
- Tevfik, İhsan, **İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele, 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç**, İnkılâp Yay., İstanbul, 2014.
- Todorova, D. Miçev, V. Velkov, G. Markov, El. Boyadjieva, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1981.
- Tolon, Ahmet Hurşit, **Sevr'e Giden Yol**, 2. Baskı, Günal Basım Yayın, Ankara, 2005.
- Trifonov, Stayko, **Antantata v Trakiya (1919-1920)**, Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski, Sofya, 1989.
- Trifonov, Stayko, **Bilgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie v Trakiya (1919-1934)**, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1988.
- Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi), Cilt 3**, (Ed.) Vladimir Potyemkin, (Çev.) Attila Tokathı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.
- Yıldırım, Onur, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006.

Makaleler

- Grebenarov, Aleksandır, "Bilgarskite Pravitelstva i Natsionalniyat Vıpros Sled Pırvata Svetovna Voyna", **120 Godini İzpılitelna Vlast v Bulgariya, Naučna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina**, Bilgarska Akademiya na Naukite, İnstitut Po İstoriya, (Ed.) Georgi Markov, İzdatelska Kışta Gutenberg, Sofya, 1999. s. 211-224.
- Guçe, Vilibald, "Yugoiztoçnoevropeyskata Politika na Germanskiya İmperializim ot Kraya na XIX. vek do Kraya na Pırvata Svetovna Voyna", **Bilgarsko-Germanski Otnoşeniya i Vrıvki, İzsledvaniya i Materiali, T. 2**, (Ed.) V. Hadjinikolov, Ts. Todorova, D. Miçev, V. Velkov, G. Markov, El. Boyadjieva, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1979, s. 67-90.

- Hrisimova, Ogniana P., "Nevizmojnijyat Mir: Versayskoto Statukvo i Doktrinata za Zakrila Pravata na Natsionalnite Maltsinstva", Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo, Materiali na Konferentsiyata ot 6 Noemvri 2009, **Studia Balcanica**, No: 28, Sofya, 2010, s. 14-33.
- Kamil, İbrahim, "Krallık Döneminde Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı, 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar**, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, (Ed.) Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yay., Ankara, 2013, s. 547-557.
- Kılıç, Ayten, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı**, (Ed.) Ümit Özdağ, Kripto Yay., Ankara, 2014, s. 131-144.
- Kosatev, Todor, "Politikata na Pravitelstvoto na Bilgarskiya Zemedelski Narodni Sıyuz po Bejanskiya Vıpros (1919-1923)", **Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bilgariya (1879-1944), İzvestiya na İnstıtut za İstoriya, T. XXVI**, İzdatelstvo Bilgarskata Akademiya na Naukite, (Ed.) Hristo Hristov, B. Bojinov, K. Kosev, A. Nakov, Vl. Topalov, Sofya, 1983, s. 44-79.
- Mançev, Kristö, "Burjoznata Demokrasiya na Balkanite Mejdu Dvete Svetovni Voyni", **Balkanistika**, No: 2, İnstıtut po Balkanistika, Sofya, 1987, s. 87-106.
- Markov, G., "Bilgarsko-Germanski Diplomatıçeski Otnoşeniya(1919-1944)", **Bilgarsko-Germanski Otnoşeniya i Vrızki, İzsledvaniya i Materiali, T. 3**, (Ed.) V. Hadjinikolov, Ts. Mihaylova, Aneta, "Mirnite Konferentsii v Parij Prez 1919 i 1946 i Sledvoennata Obstanovka v Ruminiya", Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo, Materiali na Konferentsiyata ot 6 Noemvri 2009, **Studia Balcanica**, No: 28, Sofya, 2010, s. 186-206.
- Mirçeva, Hristina, "Ot Parij 1919 Kım Parij 1946 (Sravnitelen Analiz)", Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo, Materiali na Konferentsiyata ot 6 Noemvri 2009, **Studia Balcanica**, No: 28, Sofya, 2010, s. 148-170.
- Panayotova, Kinka, "Kım Vıprosa za Stopanskata Politika na Koalitsionnoto i Samostoyalnoto Pravitelstvo na Bilgarskiya Zemedelski Narodni Sıyuz (1919-1923)", **Obştestveno-Politiçeskiyat Jivot na Bilgariya (1878-1944)**, İzsledvaniya po Bilgarska İstoriya, T. 10, İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite, (Ed.) V. A. Vasilev, N. Jeçev, Sofya, 1990, s. 116-178.
- Petrov, Metodi, "Natsionalniyat Vıpros v Politikata na Bilgarskite Pravitelstva (1879-1919)" **120 Godini İzpılitelna Vlast v Bilgariya, Nauçna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina**, Bilgarska Akademiya na Naukite, İnstıtut Po İstoriya, (Ed.) Georgi Markov, İzdatelska Kışta Gutenberg, Sofya, 1999. s. 128-147.
- Sarınay, Yusuf, "Savaştan İttifaka: I. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, 3-5 Kasım 2014, Budapeşte, (Yay. Haz.) Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2015, s. 257-270.

- Topalov, Vladislav, "Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Narodite", **Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bılgariya (1879-1944), İzvestiya na İstitut za İstoriya, T. XXVI**, İzdatelstvo Bılgarskata Akademiya na Naukite, (Ed.) Hristo Hristov, B. Bojinov, K. Kosev, A. Nakov, Vl. Topalov, Sofya, 1983, s. 80-120.
- Toşkova, Vitka, "İzpidnitelnata Vlast i Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1945)", **120 Godini İzpidnitelna Vlast v Bılgariya, Nauçna Konferentsiya, 6-7 Yuli 1999 Godina**, Bılgarska Akademiya na Naukite, İstitut Po İstoriya, (Ed.) Georgi Markov, İzdatelska Kışta Gutenberg, Sofya, 1999. s. 162-176.